
JELEN ÉS MŰLT

Rudi Sova

A JSZSZK ALKOTMÁNYOS RENDSZERE MŰKÖDÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE

(A TIZEDIK ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL)

Ez év februárjában ünnepeltük tizedik évfordulóját annak, hogy 1974-ben meghozták a JSZSZK, a hat szocialista köztársaság és a két szocialista autonóm tartomány – Vajdaság és Kosovo – alkotmányát.

Az 1974-ben megfogalmazottak vizsgálatok abból a megállapításból kell kiindulni, miszerint: „a fejlett anyagi alapok, valamint a szocialista társadalmi viszonyok olyan társadalmi és politikai változásokat hoztak létre, melyek túlhaladták a meglévő alkotmányos rend kereteit és szükségszerűen megköveteltek egy új alkotmány életbe lépését” –, valamint, hogy „az új alkotmány megerősítse és továbbfejlessze a forradalmi vívmányokat, továbbá, hogy a szocialista köztársaságok és autonóm tartományok, valamint a teljes és egységes jugoszláv közösség fejlesztése iránti kötelezettséget és felelősséget megerősítse, hogy biztosítsa a munka felszabadulásáért és a kommunista társadalom kiépítéséért vívott szocialista öngazgatású demokratikus viszonyok további erősödését”.

A JSZSZK 1974-ben meghozott alkotmányának szövege az alkotmányos jogi előírások sajátos törvénybe foglalását jelenti, ezen túlmenően magába foglalja az 1963 óta meghozott alkotmánymódosításokat is, melyekből – beleértve az 1971-es munkára vonatkozó törvénymódosítást is – összesen 42 volt.

Tartalma és lényege, továbbá rendszere szerint is ez az alkotmány a legteljesebb államjogi aktusnak megfelelő értékű, de jelentős a nemzetek és nemzetiségek, Jugoszlávia népei és állampolgárai, valamint a szocialista köztársaságok és autonóm tartományok közötti társadalmi megegyezés szempontjából is.

Ez a megegyezés társadalmunk legfőbb értékeire, a nemzeti szabadságra és függetlenségre, az öngazgatású szocialista viszonyokra, a társadalmi-gazdasági viszonyok egységes rendszerére, valamint a társadalmi-politikai rendszer egységes alapjaira vonatkozik. Mindez, beleértve a társadalom anyagi alapjainak fejlesztését célzó törekvéseket, valamint ezen törekvéseknek az emberiség előrehaladásával történő összeegyeztetését is – a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek, a dolgozó nép legfontosabb érdekeit képezi.

A föderáción belüli viszonyok

Az említett célok és eszmék a több nemzetiségű Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit szoros egységbe kovácsolták, egy olyan érdekközösségbe, melyen belül a történelmi, a társadalmi, a kulturális és a gazdasági fejlődés révén szorosan egymásra vannak utalva, és egymással függőségi viszonyban állnak.

A JSZSZK 1974-es alkotmánya a föderáción belüli viszonyokat, mindenekelőtt a közös érdekből kiindulva, új alapokra helyezte, ugyanakkor a különbözőséget és az egyéni jelleget figyelembe véve, nem tévesztette szem elől a nemzetek és nemzetiségek sajátos fejlődésére való jogát, lehetőségét és kötelezettségét, valamint a jugoszláv közösség egységes fejlődése iránti felelősségét sem.

Azzal az elhatározással, hogy a dolgozók a nemzetek és nemzetiségek tagjai szuverén jogaikat a köztársaságokban és az autonóm tartományokban érvényesítsék, hogy e jogok érvényesítése a föderáció szintjén kérdésként csak akkor merüljenek fel, ha a JSZSZK alkotmánya ezt kifejezetten megköveteli – a föderáció keretén belüli döntéshozatal az alapvető elvek szintjére emelkedett.

Ennek megfelelően a JSZSZK alkotmánya meghatározta, hogy a föderáción belüli viszonyok, a szocialista köztársaságok és a szocialista autonóm tartományok megegyezésének elvén alapuljanak, a föderáció szerveiben valamenynyien egyenjogú félként vegyenek részt, és hogy egymás között a szolidaritás és a kölcsönösség elve legyen az uralkodó. Az elvek meghatározásakor (ezt ismételten hangsúlyozzuk) a köztársaságok és az autonóm tartományok sajátos fejlődése, valamint az egységes jugoszláv szocialista közösség fejlődése iránti felelősségből indultak ki.

Egyenlő jogok és kötelezettségek

Az alkotmány céljának és koncepciójának körvonalazásakor és meghatározásakor az ember, a dolgozó, az alkotó, az állampolgár léte volt az alapvető – az őt érintő gazdasági, szociális és személyes biztonság, a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel történő termeléshez való joga állt a figyelem középpontjában, továbbá fontos szempont volt, hogy az öngazgatási viszonyok közepette saját maga döntsön munkája feltételeiről, eredményeiről, mindenekelőtt a szolidaritás és a kölcsönösség elvét tartva szem előtt.

Megerősítve mindezeket a jogokat, az alkotmány külön hangsúlyozza az egyenlő jogok és kötelezettségek elvét, azt az elvet, melynek értelmében az az egyén vagy közösség, mely jogokat élvez, azzal arányosan kötelezettségeket is vállal. A felelősség annál nagyobb, minél nagyobb a jog. Megemlítjük azonban, hogy erről az igen jelentős alkotmányos elvről nagyon gyakran megfeledkezünk, s így nemcsak az egyének, de a közösségek is hajlamosak arra, hogy jogaikat lépten-nyomon hangoztassák, kötelezettségeiknek viszont sokkal kevesebb figyelmet szentelnek. A kölcsönösség elengedhetetlen és megkerülhetetlen tény: a jogok és a kötelezettségek, a jogok és a felelősség aránya olyan

alkotmányos elv, melynek megvalósítása kitartó és türelmes eszmei tevékenységet igényel. Ugyanakkor könyörtelen, kompromisszum nélküli harcot kell folytatni – ha kell a társadalmi megbélyegzés árán is – minden olyan felelőtlen magatartás ellen, mely arra irányul, hogy a kötelezettséget és a felelősséget megkerüljék, hogy a törvényt, a társadalmi megegyezést, a meghatározott viselkedési szabályokat kijátsszák, minden olyan esetben, amikor ezeknek a szabályoknak a tisztelete ellentétes az egyéni vagy a csoportérdekekkel.

Az egyéneknek, vagy a közösségeknek ezzel a viselkedési módjával szembe-sülve tudnunk kell, hogy ezek alkotmányellenes magatartásformák, olyan viselkedési módok, melyek ellentétben állnak az ország legfelső jogi aktusával és mindazokkal az elvekkel, melyekre országunk épül.

Társadalmi tulajdon – jog és felelősség

A JSZSZK alkotmányának egyik legfontosabb rendelkezése a társadalmi tulajdonról olyan kategóriaként konstituálja, mely különbözik minden eddig ismert tulajdonjogtól. E rendelet az emberek között olyan viszonyokat szentesít, melynek értelmében tulajdonjogi alapon sem a társadalmi-politikai közösségek, sem a társultmunka-szervezetek, de semmiféle csoport vagy egyén nem rendelkezhet a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel.

Az ily módon meghatározott tulajdonviszonyok keretében csak a munka lehet alapja a társadalmi eszközök használatának és a megtermelt anyagi javak feletti jogoknak is. Csak az, aki dolgozik – és munkája közben a termeléshez a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközöket célszerűen használja –, csak az használhatja ezeket az eszközöket.

Azonban ez is egy olyan alkotmányos elv, melyet a gyakorlatban nem érvényesítünk mindenkor következetesen. Példák erre azok az esetek, amikor a társadalmi tulajdonban levő földeket nem művelik eléggé gazdaságosan, következőképpen nem használják azokat a célnak megfelelően, vagy esetleg meg sem művelik. Vannak esetek, hogy egész gyárakat, jobbik esetben különböző gépeket nem a leggazdaságosabb módon használnak a termelés során – mindezek alkotmányellenes gesztusok. Azok, akik ily módon járnak el – akik nem dolgoznak vagy nem dolgoznak eleget, esetleg nem megfelelő módon dolgoznak –, át kellene, hogy adják a helyüket olyanoknak, akik a munkát nagyobb felelősségtudattal, célszerűbben és társadalmi szempontból hasznosabban végeznék el.

Alkotmányunk alapvető eszmeisége abban rejlik, hogy az ember csak munkája révén szerezheti meg a jogokat arra, hogy a társadalmi tulajdonban lévő termelőeszközökkel rendelkezzen – ezzel szemben az, aki nem dolgozik, vagy nem dolgozik eleget, esetleg rossz munkát végez, nem rendelkezhet ezekkel a termelőeszközökkel. Ennek az alkotmányos elvnek a megvalósításához még kitartó, meg nem alkuvó harcra van szükség.

Ennek megfelelően a munka – a szabadon társult munka hatalma a társadalmi tulajdonban lévő termelőeszközök felett alkotmányos rendszerünkben a társadalmi integráció alapját képezi, e társulásnak pedig alapvető formája a

társultmunka-alapszervezet – az a közeg, melyen belül a munkásoknak minden elidegeníthetetlen joga kifejezésre jut. A társultmunka-alapszervezet minden más társulásnak is az alapját képezi: a társultmunka-szervezetnek, a munkaszervezetnek, az összetett társultmunka-szervezetnek egyaránt.

Eredmények és feladatok

Az egy évtizedes időszak elég hosszúnak bizonyult ahhoz, hogy felmérjük az új alkotmány eredményeit és jelentőségét. Elég hosszú volt továbbá ahhoz is, hogy ezt a periódust egy bizonyos folyamat meghatározott szakaszaként értékeljük: az öngazgatású szocializmus építésének folyamataként, melynek alkotmányos rendszerünk is szerves része. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt is, hogy a JSZSZK alkotmánya nem kizárólag szervezeti-konstitutív aktsa az államnak, hanem egyben a szocialista öngazgatás okmánya is. Okmánya továbbá azoknak a társadalmi viszonyoknak, melyeket a titói Jugoszláviában, az egyenrangú nemzetek és nemzetiségek közösségében építenek és fejlesztenek tovább.

Jugoszlávia alkotmányának, valamint a szocialista köztársaságok és szocialista autonóm tartományok alkotmányainak eredményei a társadalmi élet minden területén érezhetőek, hiszen ezek az alkotmányok – amint azt a bevezetőben is hangsúlyoztuk – az ösztársadalmi viszonyok alapvető elveit tartalmazzák, elveket, melyek egyúttal a föderatív közösség további öngazgatói kiépítésének perspektíváit is megnyitják.

Ezek az eredmények igen jelentősek a társadalmi élet minden vonatkozásában. Néhány ilyen vonatkozást külön is ki kell emelni.

Az ösztársadalmi reprodukciónak a munkások részéről történő teljes mértékű birtokbavétele a munkásosztály történelmi feladatának számít. A megvalósított akciók és azok a lényeges változások, melyekre az utóbbi évtized során került sor, az alkotmányba foglalt, valamint a Kommunista Szövetség dokumentumai által is megfogalmazott elvek megvalósításáért vívott küzdelem során a fejlődés legfontosabb stratégiai momentumainak bizonyultak. Az elmúlt időszakra a társult munkáról szóló törvény, valamint az egyéb törvények meghozatala, illetve a következetes megvalósításukért vívott harc volt a jellemző. A munka eredménye feletti szabad rendelkezés a jugoszláv munkásosztály számára még ma sem befejezett folyamat, ennek megvalósításáért még ma is küzdeni kell.

Ezen a folyamaton belül kell szóvá tenni a gazdaságpolitikánk megszilárdításáért vívott hosszú távú küzdelmet is, mely társadalmi-gazdasági viszonyaink továbbfejlődésének egyik előfeltételét képezi. A stabilizációért, a felgyülemlett gondok megoldásáért vívott harcnak azonban nincs olyan kampány jellege, mely az öngazgatás fejlődésének fő vonalán, az alkotmányos renden kívül nyilvánulna meg. Ellenkezőleg, a gazdasági stabilizáció politikája és a meghozott hosszú távú fejlesztési program, az alkotmány, valamint az általa megfogalmazott társadalmi-gazdasági viszonyokról szóló normáknak, az öngazgatású társadalomban, valamint a dolgozóknak a társult munkában

elfoglalt helyük megszilárdítása terén komoly lépést jelentettek előre. A gazdasági stabilizáció lényege az alkotmányon alapszik, s ugyanakkor alkotmányunk elveit affirmálja.

Az alkotmányos rend kiteljesítésének másik nagy területe abban az elvszerűségben mutatkozik meg, melynek értelmében a politikai hatalom az öngazgatású társadalomban a munkásosztály, a dolgozó nép kezében van. Ily módon valósulhat meg az elképzelés, hogy az ember munka-, illetve lakóhelyéről közvetlenül irányítsa a társadalmi életet.

A szocialista demokrácia politikai rendszerének kiépítésekor – melyhez a stratégiai alapelveket a Jugoszláv Kommunista Szövetség XI. és XII. kongresszusának dokumentumai tartalmazzák – az elmúlt évtized során a legnagyobb hangsúlyt a küldöttrendszer kiépítésére és működésére – mint a politikai rendszer működésének alapvető mechanizmusára fektették.

Ebben az összefüggésben érdemes megemlíteni a társadalmi-politikai közösségek küldött-testületének munkájában jelentkező eredményeket – beleértve ebbe a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány képviselő-testületét is –, valamint a képviseleti rendszernek a küldöttrendszer értelmében történő szervezését is.

Ugyanakkor elégedetlenségünknek is hangot kell adni. A küldöttbázis–küldöttség–küldött–képviseleti-testület által kijelölt kapcsolat, melynek mindenkor tartósnak és elevennek kellene lennie, nem éri el mindenkor a működéséhez szükséges kellő színvonalat. A kapcsolatban jelentkező fogyatékoságok a küldöttrendszert lényegi sajátosságaiktól fosztják meg. Megakadályozzák annak létrejöttét, hogy a társadalmi-politikai képviseleti-testületben meghozott határozatok a küldöttbázis, illetve a dolgozó nép érdekeit és akaratát fejezzék ki.

Amikor a kapcsolat vagy nem jön létre, vagy valahol a rendszeren belül megszakad, akkor a küldött a küldöttbázistól és a küldöttségtől kapott alapvető utasítások hiányában a társadalmi-politikai közösségek képviseleti-testületeiben kénytelen a saját véleményének adni hangot olyan kérdéseket illetően is, melyektől fontos határozatok megszületését várják.

A társadalmi-politikai szervezeteknek a Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetségében és a Kommunista Szövetség munkájában való részvétele még ma sincs teljes mértékben megoldva, ami egyik legfőbb akadálya annak, hogy a küldöttrendszeren alapuló döntéshozatal zavartalanul bonyolódjon le. Ezeket képezik a társadalmi-politikai szervezeteknek a politikai rendszeren belül betöltött szerepét illető lényegi kérdéseket.

Külön gondot okoz – a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviseelőházában is – a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületein belüli munka programozása. A gyakorlatban még nem jutottunk el annak felismeréséig, hogy a társadalmi-politikai közösségek képviseleti-testületeinek évi munkája egyben a társadalmi-politikai közösségek egészének az évi munkáját is meghatározza. Az évi programok főbb elemei minden társadalmi-politikai szervezet munkájának a magvát kellene hogy képezzék, nem utolsó sorban azért, hogy ezekről kellő időben eszmecsere folytassanak, megvitassák őket még mielőtt a társadalmi-politikai szervezetek képviseleti-testületeiben megszületnének a döntések. A munka ilyen jellegű tervezése, a tár-

sadalmi-politikai szervezetek munkájával történő összehangolása révén sokkal hatékonyabbá válna a szervezeteknek a társadalmi-politikai rendszerben betöltött funkciója által megszabott munkája és a döntéshozatalban is nagyobb szerephez jutnának. Ez lenne az egyedüli módja annak, hogy a társadalmi-politikai szervezetek a politikai rendszeren belül – nem pedig azon kívül, vagy azt megkerülve – töltsék be a szerepüket.

A gyakorlat bírálatra ad okot, különösen akkor, ha a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházáról van szó. Nem csekély a rövidített vagy gyorsított eljárással meghozott törvények száma (olyan eljárással, mely a küldöttviszonyok megkerülésével valósul meg), s ilyenkor a küldöttségek és a küldöttbázis közötti kapcsolat megteremtésére nem jut elegendő idő. Szinte törvényszerű, hogy az ilyen gyorsított vagy rövidített eljárás útján meghozott törvények olyan döntő fontosságú területeken születnek meg, mint amilyen a társult munka jövedelme feletti rendelkezésnek és elosztásnak a kérdése.

Szavá kell tenni továbbá a küldöttekhez eljuttatott dokumentumok nyelvezetét is. Ezek a fontos, nemegyszer a küldöttségek munkáját alapjaiban meghatározó iratok sokszor érthetetlenek. Nyelvezetük megnehezíti a tájékozódást, terjengősségük és pongyolaságuk miatt pedig a legtöbb esetben használhatatlanok. A Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházában körültekintő intézkedéseket foganatosítanak ezen fogyatékoságok kiküszöbölésére.

Óriási a jelentősége annak, hogy a képviselő-testületek és szervezeteik munkájában a nyilvánosság alkotmányos elve érvényesüljön, valamint, hogy kifejezésre jusson a tisztségviselők felelősségének kérdése is. A Tito elvtárs által kezdeményezett kollektív munkáról és közös felelősségről szóló kezdeményezés valóra váltása során a társadalmi-politikai szervezetek képviseleti testületeiben a legjelentősebb funkciók betöltését illetően bevezettük az egyéves mandátumot. Mivel azonban szinte valamennyiünk mögött immár kétéves gyakorlat van, feladatunk a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületeinek munkájában jelentkező kollektív munkának az értékelése és elemzése.

Az utóbbi tíz év során nagyjelentőségű dolgok történtek a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházának törvényhozó tevékenységében és a községek előírásokat megfogalmazó tevékenységében. A tartomány törvényhozó rendszerének mint a társult munkáról szóló törvény és az alkotmányos elvek életre keltésének legfontosabb előfeltételeit megteremtő rendszer dinamikus kiépítése során a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőháza több mint 340 törvényt és több mint 300 törvénymódosítást hozott. Ezzel egyidőben a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházának Végrehajtó Tanácsa a saját hatáskörében körülbelül 300 határozatot fogalmazott meg, a tartományi szervezetek pedig közel 470, a hatáskörükbe tartozó ügyiratot bocsátottak ki.

Valamennyi akcióban, melyeknek célja az alkotmányosság biztosítása és az alkotmányos elveknek a gyakorlatban történő valóra váltása, a központi helyet a dolgozó társult munkában betöltött szerepe foglalja el. A dolgozóé, aki az öngazgatói társadalomban minden anyagi és erkölcsi érték megteremtőjének számít. Az alkotmányos elvek valóra váltása során a dolgozó, az állampol-

gár nem magányos egyedként tevékenykedik, hanem a társadalom különböző öngazgatási szerveinek társult szubjektumaként. A viszonyok kiépítésében különös szerepet töltenek be a Szocialista Szövetség által egységes frontba tömörített társadalmi-politikai szervezetek.

A társadalmi megállapodások és az öngazgatói megegyezések jelentős mértékben járultak hozzá az alkotmányos elvek realizálásához, valamint az öngazgatói szervezetekbe és közösségekbe tömörült dolgozók és állampolgárok különböző öngazgatói érdekeinek szükségszerű összehangolásához és egyeztetéséhez. Ezen az alapon a küldöttek képviseleti testületeinek döntéshozatali munkája során létrejött az öngazgatói érdekek szintézise, de ugyanakkor állandó jelleggel történik a nemzetek és nemzetiségek dolgozóinak, az állampolgárok közös érdekeinek a felmérése. Vonatkozik ez a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházának a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány alkotmányának a gyakorlatban történő érvényesítése terén kifejtett munkájára is. Elérték azt, hogy a társadalmi-politikai közösségek érdekeiről, az élet és a munka legfontosabb kérdéseiről a képviseleti testületen belül azok a közösségek döntsenek, melyek a társadalmi öngazgatás terén a legfontosabb szervezeteknek bizonyultak.

Az elmúlt évtized során az alkotmányos elvek megvalósításakor legfontosabb feladat volt az AVNOJ II. ülése történelmi jelentőségű határozatainak az affirmációja. Azoknak az elveknek, melyek a jugoszláv közösségnek, a nemzetek és nemzetiségek testvériségének és egységének, valamint egyenjogúságának és a szocialista köztársaságokban, a szocialista autonóm tartományokban elfoglalt egyenrangú helyzetének, továbbá a szövetségen belül érvényesülő jogainak és kötelezettségeinek, felelősségtudatának az alapját képezik.

E célt szolgálták az alkotmányos rendszer azon részleteinek megvalósítására irányuló törekvések is, melyek a szövetségi rendszer működését, a köztársaságok és tartományok egyenrangú részvételével szabályozzák. A rendszeren belül jelentős helyet foglal el a JSZSZK Képviselőháza, melynek döntéshozatali tevékenységében a köztársaságok és a tartományok képviselő-testületei is részt vesznek, megvalósítva ezzel az alkotmányosság elvét, mely szerint azzal, hogy a köztársaságok és a tartományok felelősek saját fejlődésükért, felelősek egyben az egységes jugoszláv közösség fejlődéséért is. Azok a hatalmas problémák és kérdések, melyek szövetségi szinten jelentkeztek – különösen 1983 második felében – meghatározták a JSZSZK Képviselőházának munkáját is, beleértve ebbe a köztársaságok és tartományok küldött-testületeinek tevékenységét is. Meg kell azonban mondani, hogy bíráló szemmel, tágabb összefüggésben szemlélve a kérdést, a rendszer még mindig a küldöttbázisok tevékeny részvétele nélkül működik, holott e bázisoknak döntő beleszólásuk kellene hogy legyen az eseményekbe, hiszen a társult munkának és a dolgozóknak a társadalmi újratermelésben betöltött szerepével kapcsolatos, életfontosságú kérdésekről volt szó, és olyan törvények szerepeltek napirenden, melyek lényegesen befolyásolták a helyzetét.

Kellő erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az alkotmányos elveket következetesen valóra váltsák, hogy a dolgozók, nemzeteink és nemzetiségeink, a köztársaságokban és az autonóm tartományokban valósítsák meg szu-

rén jogait. Bizonyos érdekeik azonban egységes jellegüknél fogva csak a föderáció hatáskörében működő szervezetek keretein belül valósulhatnak meg. Az eddigi gyakorlat kritikai elemzése – mely az alkotmányos megoldások ellenőrzésének legfontosabb kritériuma kell hogy legyen – fogja azt megmutatni, hogy milyen mértékben sikerült ezt megvalósítani, illetve megvalósult-e teljes mértékben az alkotmány által kimondott öngazgatói érdekeknek a köztársaságokban s a tartományokban, valamint az ország egészében történő szabad affirmációja.

A Vajdasági SZAT – a JSZSZK-n és a Szerb SZK-n belül

A Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány nemzeti és nemzetiségi, dolgozó és állampolgárai számára az alkotmányos elvek megvalósításáért vívott egy évtizedes harcnak különös jelentősége van – hiszen ez a tartomány első alkotmányának tízéves történetét is jelöli, annak az alkotmánynak, mely az autonómia kiteljesedésében is sorsdöntő szerepet játszott. Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány alkotmánya – hazánk és a Szerb SZK alkotmányával összhangban – kimondta, hogy a Szerb Szocialista Köztársaságon és ezen túlmenően a jugoszláv szövetségi államon belül Vajdaság szocialista autonóm tartomány, és öngazgatói demokratikus társadalmi-politikai közösség.

Az autonóm tartomány alkotmányos helyzetében új fejezetet jelentettek az 1968. december 26-án meghozott VII–XIX. alkotmányfüggelékek, az 1971. június 30-án meghozott XX. alkotmányfüggelék pedig új alkotmányos definícióját adta a szocialista autonóm tartományoknak és a szocialista köztársaságoknak. Ez a definíció azután teljes egészében bekerült az 1974-es alkotmányba is.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány 1974-es alkotmánya a Jugoszlávia és Szerbia alkotmányában 1967 és 1972 között létrejött változások szellemében az autonómia kontinuitását és fejlődését tükrözte, ugyanakkor e változásokon belül 1969-ben meghozott Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány alkotmánytörvénye pedig az autonómiáról, annak a föderációban és a köztársaságban elfoglalt helyéről és szerepéről szóló első teljes alkotmánydokumentum.

A föderáción, valamint a Szerb Szocialista Köztársaságon belüli autonóm státust teljes alkotmányos rendszerünk – a JSZSZK, a Szerb SZK és Vajdaság SZAT alkotmánya egyaránt – biztosítja.

A föderáció szintjén történő döntéshozatal a köztársaságok és tartományok (a szövetség tagjai) megegyezésének elvén, a köztársaságoknak és az autonóm tartományoknak – az alkotmánnyal összhangban – a föderáció szerveinek munkájában történő egyenrangú részvételének elvén, valamint a saját és az egységes jugoszláv szocialista közösség fejlődéséért vállalt kötelezettség és felelősség elvén alapszik. Ebből eredően egyértelműen megállapítható, hogy a köztársaságok és tartományok jogainak és felelősségének magas fokú egyenlősége az alkotmány által megfogalmazott tény, mely egyben a további következtetések kiindulópontját is képezi.

A JSZSZK alkotmánya értelmében a szocialista autonóm tartomány öngaz-

gatású, demokratikus társadalmi-politikai közösség, mely a munkásosztály és a dolgozó nép öngazgatására épül. Olyan *közösség*, melyben a nemzetek és nemzetiségek dolgozói, a polgárok *megvalósítják szuverén jogaikat*. Amikor azonban *ezek* a szuverén jogok tágabb értelemben – köztársasági szinten – válnak a nemzetek és nemzetiségek dolgozóinak együttes érdekévé, akkor – *a Szerb SZK alkotmánya* – *ezeknek köztársasági szinten is érvényt szerez*.

Az autonómiára, annak helyzetére és szerepére vonatkozó rendelet a Szerb SZK alkotmányában is szerepel.

Az autonóm státus alkotmányos meghatározásának lényege tehát abban rejlik, hogy a szuverén jogokat az autonóm tartományon belül, a Szerb Szocialista Köztársaságban pedig csupán azokat a jogokat valósítjuk meg, melyeket a köztársaság alkotmánya kifejezetten előíranyoz.

Ily módon az autonóm tartomány önálló hatalmi struktúrával rendelkezik, saját alkotmánya, törvényei és egyéb előírásai vannak; a föderációban közvetlenül képviselteti magát és a legtöbb kérdésben önálló, a köztársaságokkal egyenrangú félként a megegyezés, a kölcsönösség és a szolidaritás elvének érvényesítésével dönthet a közös érdekeket illetően.

Ezért a szocialista autonóm tartomány alkotmányos helyzetére irányuló elemzések, valamint státusára és annak gyakorlati megvalósulására irányuló értékelések során egyaránt figyelembe kell venni a tartománynak a JSZSZK-n belül elfoglalt helyét, melynek alkotóeleme, és a Szerb SZK-n belül betöltött szerepét, melynek viszont szerves része.

Alkotmányos rendszerünkön belül az autonóm tartomány társadalmi-politikai közösség, mely a többi szűkebb értelemben vett társadalmi-politikai közösségtől a jogaiban és a kötelezettségeiben kifejezésre jutó autonómia tekintetében – a JSZSZK és a Szerb SZK keretein belül elfoglalt helyzeténél fogva – minőségileg is különbözik. Különbözik továbbá abban is, hogy bár társadalmi-politikai közösség, *mégsem állam*.

A Szerb SZK alkotmányának 300. szakasza határozza meg azt, hogy a köztársaság egységes területére vonatkozólag mi mindent szabályoznak a köztársasági törvények. Áttekintését nyújtja azoknak a területeknek, melyek esetében az alkotmány egyértelműen meghatározta, hogy az egységes köztársasági törvények alá esnek. E törvények a köztársaságon kívül, az autonóm tartományokra is vonatkoznak. A 300. szakaszban meghatározott viszonyokon túlmenően, az egész köztársaság területére vonatkozó köztársasági törvények rendelkeznek a címert és a himnuszt, valamint az állami jelvényeket illetően.

A Szerb SZK alkotmányának következő, 301. szakasza kimondja, hogy a viszonyok terén jelentkező egyéb problémákat – melyeket a 300. szakasz nem sorol fel – a köztársaság egész területére érvényes törvényekkel szabályozhatják, de csak abban az esetben, ha ebben a köztársaság és a tartományok megegyeznek. Ezek az úgynevezett egyezség útján létrejövő egységes törvények, melyek a kapcsolatoknak azokon a területein jelentkezhetnek, melyek a köztársaság és a tartomány közös érdekei alá esnek.

Jelentős a Szerb SZK alkotmányának az a rendelkezése is, mely – a tartomány jogainak és kötelezségeinek érvényesítése érdekében – előíranyozza, hogy a társadalmi viszonyokat önálló törvényekkel és előírásokkal szabályozzák,

továbbá az a rendelkezése is, mely kimondja, hogy a tartományi szervek felelősek a köztársasági törvényeknek és előírásoknak a tartomány területén történő érvényesítéséért. Végül a Szerb SZK alkotmánya határozza meg azt is, hogy a törvények és az előírások érvényre jutásakor a köztársasági szervek és a tartományi szervek munkája az együttműködésen, tájékoztatáson és a kölcsönös megegyezésen alapszik, és hogy a tartományi szervek a köztársasági szervekhez viszonyítva nem kerülhetnek alárendeltségi helyzetbe.

Az alkotmányosság elvének érvényre jutásában nagy szerepe van a Szerb SZK-n belüli együttlét öngazgatási alapokon történő kiépítésének, hiszen egyedül ez szavatolhatja a Szerb SZK alkotmányának és a Vajdasági SZAT alkotmányának a gyakorlatban történő megvalósítását is.

Az alkotmányosság elvének köztársasági, de szövetségi szinten történő érvényesítésekor sem lenne szabad szem elől téveszteni, hogy az együttlét célja a társult munka érdekeinek, a társult munka által létrehozott közösség érdekeinek, illetve a társult munkában résztvevő egyének érdekeinek érvényre jutásában rejlik. A közösségi érdekeket nem lehet községi, regionális, tartományi vagy köztársasági érdekekre leszűkíteni. A közösségi érdekek a legtágabb értelemben is a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítására szolgáló biztos alapot jelentetik – az autonóm tartományokban, a köztársaságokban és a föderatív közösségben egyaránt –, ez pedig az ország fejlődésének alapvető előfeltétele.

Más szóval – a Szerb SZK és a szocialista autonóm tartomány alkotmányos helyzetét nemcsak a köztársaság alkotmányának egyes szakaszai határozzák meg, hanem az alkotmányos rendszer alapvető elveiből és rendelkezéseiből ered, melynek legegységesebb célja az öngazgatási integráció és kohézió, a dolgozóknak a társult munkán belül elfoglalt társadalmi-politikai helyzetének kiteljesítése és a társadalmi tevékenységben betöltött szerepvállalásának a megvalósítása. Ezért a Szerb SZK-n belüli együttlétet nem lehet kizárólag vagy túlnyomórészt a köztársasági és tartományi szervek között fennálló viszonyok alapján megítélni. És nem lehet az együttlétet kizárólag állami-jogi normák meghozatala útján fejleszteni. Mindenekelőtt a szocialista öngazgatási viszonyok fejlesztésével, megegyezésekkel és megbeszélésekkel lehet előbbre lépni, hiszen ezzel a köztársaságon belüli társadalmi-gazdasági, politikai és öngazgatási struktúrák erősödnek. Mindebben a szocialista autonóm tartományoknak alkotmányos jogaik és kötelezettségeik vannak.

A Szerb SZK és az autonóm tartományok együttes fejlődése és az alkotmányos elvek érvényre jutása terén elért eddigi eredmények elmélyült elemzése, áttekintése és értékelése során nem csak a köztársasági és tartományi szervek és intézmények együttműködését, valamint az együttes törvényhozás eredményeit kell figyelembe venni. Mindenekelőtt azt kell felmérni, milyen mértékben jöhetnek létre az öngazgatási kapcsolatok, és milyen mértékben vált lehetővé a társult munka szervezeteinek, az öngazgatási szervezeteknek és közösségeknek a kiépítése.

A gazdaságban és a társadalmi tevékenységek terén végzett elemzések azt mutatják, hogy az öngazgatási szervezetek és közösségek kapcsolatainak és e kapcsolatok fejlesztésének terén – bár korántsem lehetünk elégedettek – sokat tettünk.

Bebizonyosodott, hogy a Szerb SZK-n belül a társultmunka-szervezetek közötti kapcsolatok kiépítése nem marad el a JSZSZK-n belül tapasztalt szint mögött; a tartományi és a köztársasági társultmunka-szervezetek együttműködése igen sokoldalú és fejlett. Emellett a vajdasági ipari társult munka több más köztársaság társultmunka-szervezetével létesített kapcsolatot. Az elmúlt időszakban Vajdaság gazdasága – különösen az áruforgalom dinamikája tekintetében – az ország egyik legnyitottabb gazdasági rendszerévé vált.

A jövedelmi kapcsolatok a köztársaságon belüli társultmunka-alapszervezetek között fejlettebbek, mint a más köztársaságok közötti hasonló kapcsolatok.

Szembetűnő a társultmunka-szervezetek közötti, kivitelre irányuló közös kapcsolatok fokozódása is, továbbá a devizaeszközök társítására való törekvés, bár ezen a téren lehetőség van az elmélyültebb, hosszú távú, de egyenlőbb alapon nyugvó kapcsolatok kiépítésére is.

Az oktatás, a tudomány, a könyvkiadás, egyszóval a társadalmi tevékenységek terén eddig is jelentős volt a Szerb SZK és az ország egyéb területein működő társultmunka-szervezetekkel, öngazgatási érdekközösségekkel, valamint egyéb igazgatási szervekkel és szervezetekkel történő együttműködés. Az elért eredmények ellenére az eddigi tevékenységek nagyság és hatás tekintetében nem érték el a közös lehetőségek és a szükségletek által adott és igényelt szintet.

Az egyes tevékenységi területen elért különböző szintű együttműködés azonban nem gördíthet akadályt a Szerb SZK és az ország öngazgatási szerveinek együttműködése elé. Nem gördíthet már azért sem, mert az osztársadalmi felépítmény célszerű fejlesztésére irányuló közös érdekek egyre inkább érvényesülnek. Kifejezésre jutnak továbbá az igények a nemzetek és nemzetiségek dolgozóinak, az állampolgároknak az oktatás, a tudomány, a kultúra és a társadalmi tevékenységek egyéb területein jelentkező jogainak minél teljesebb mértékű megvalósítása iránt is.

E kérdéseket illetően a nyilvánosság előtt ismertek a KSZ TB 25. és a Szerb KSZ KB 19. ülésének határozatai, valamint a Vajdasági KSZ 17. értekezletének és a Szerb KSZ IX. kongresszusának állásfoglalásai. Ismeretesek továbbá a Szerb SZK Képviselőháza és az autonóm tartományok képviseleti testületei alkotmányügyi bizottságainak a köztársaság és a tartományok között fennálló nyílt kérdések összehangolására irányuló törekvései is.

Nem térünk ki ez alkalommal a kapcsolatok terén jelentkező megoldatlan kérdésekre, de hangsúlyozzuk, hogy e részleteknek óriási figyelmet szentelnek, és a Vajdasági SZAT szervei legfontosabb célul e gyakorlatban jelentkező problémák megoldását tűzték ki.

Meggyőződésünk, hogy az öngazgatási viszonyok további afirmációja, a köztársaság és a tartományok közötti kapcsolatok bizonyos területein mutatkozó különböző öngazgatási érdekek összehangolása nagyban hozzá fog járulni a köztársaság egésze és a tartományok alkotmányos rendszerének erősödéséhez, valamint az alkotmányos elvek minél teljesebb mértékű valóra váltásához. Mindez egyben a teljes alkotmányos rendszer – a Szerb SZK alkotmányának, a Vajdasági SZAT alkotmányának és a JSZSZK alkotmányának – kiteljesítésének folyamatában is fontos előrelépést jelenthet.

A fejlődés távlatai és útjai

Az alkotmányos rendszer a jugoszláv öngazgatású szocialista demokrácia politikai rendszere továbbfejlődésének irányát az öngazgatási és állami szervezeteknek, szervezeteknek és közösségeknek, a társadalmi-politikai és társadalmi szervezeteknek, a dolgozóknak és állampolgároknak a társadalom anyagi alapjai erősítésére, a munkatermelékenység növelésére és a szocialista öngazgatói viszonyok fejlesztésére irányuló törekvései határozzák meg. Meghatározzák továbbá a szellemi és a fizikai munka közötti különbségek eltörlése érdekében tett erőfeszítések (ezzel eltűnnek az emberek közötti különbségek, a szellemi és a fizikai munkát végzők közötti megkülönböztetés), az öngazgatási viszonyok, az öngazgatási szocialista demokrácia különböző formáinak a kiteljesítése érdekében tett erőfeszítések. A fejlődést fogja segíteni, ha felszámoljuk a különböző kényszereket, és ha az emberi viszonyok alakulását az öntudat és a szocialista erkölcs fogja meghatározni, ha erre az erkölcsiségre fog épülni az emberi szabadság és jog, ha erősödik az emberek közötti szolidaritás és humanitás és ha fokozódik népeink között a világ népeinek szabad együttélését is serkentő, testvéri együttműködés.

A világ számos alkotmánya nagyon sokszor a jövőt célozta, ezért nem egy esetben történelmi korszakkal jártak a valóság előtt, és többnyire csak alkotmányhozók jó szándékát tükrözték. Ezzel szemben a helyes felfogás az, ha az alkotmány a valóságot fejezi ki és a valós viszonyokat, a reális társadalmi körülményeket szabályozza.

A JSZSZK 1974-es alkotmánya a jugoszláv öngazgatású szocializmus történelmi szerepét és céljait tükrözi – de nem tér át a reális távlatokon kívül eső politikai-programatikus deklaráció területére. Mélységesen hisz azonban abban, hogy a jövő társadalmának lényegi vonatkozásai a jelenben gyökereznek, hogy a jövő társadalmának alapjait reálisan határozták meg, és hogy a távlatok felé való fordulás semmi esetben sem jelenti azt, hogy a fejlődést alkotmányos dekrétumok útján próbálnák elősegíteni, hanem csupán azt, hogy az irányvételt és azokat az erőket igyekeznek általa kijelölni, melyek biztosítani tudják e fejlődés lendületét és útját.

A föderáció kompetenciájának szigorú korlátozása, a köztársaságok és tartományok részéről a föderáció jogaiba és kötelezettségeibe történő közvetlen beleszólás biztosítása, valamint megegyezéseik és megbeszéléseik érvényének alkotmányos szintre történő emelése új alkotmányos rendszerünk legfontosabb határozatai közé tartozik, melyek a köztársaságokra és a tartományokra egyúttal óriási felelősséget is rónak a jugoszláv közösség egységes fejlődése tekintetében.

Összefoglalás

A társadalmi gyakorlat elemzése és értékelése során nem szabad szem elől téveszteni, hogy a JSZSZK alkotmánya, valamint a köztársaságok és az autonóm tartományok alkotmányai az összetett jugoszláv alkotmányos rendszernek alapvető aktusai. Bár különállóak, ezek az alkotmányos aktusok a legna-

gyobb mértékben összehangoltak, együtt alkotják országunk igen összetett alkotmányos rendjének alapjait.

Az összhangot a társadalmi-politikai rendszer teljessége teremti meg – az, hogy Jugoszláviának egységes társadalmi-gazdasági rendszere és politikai rendszerének egységes alapjai vannak. Ezeknek a tényezőknek – melyek a szocialista öngazgatás integráns rendszerének létét biztosítják – önkéntes elfogadása szavatolja a köztársaságok és az autonóm tartományok, a nemzetek és a nemzetiségek, a JSZSZK dolgozóinak egységét és szilárd közösségét.

A köztársasági és a tartományi alkotmányok – a munkásosztály érdekeinek megtestesítőiként és kifejezőiként – további kiteljesedésük során alkotmányos rendszerünkön belül erősíteni fogják az autonóm öngazgatási jogok fejlődését is. A jövőbeli fejlődés során az öngazgatási szervezetekben és közösségekben az esetek döntő többségében a társadalmi viszonyok autonóm öngazgatási alakulása egyre inkább háttérbe szorítja majd a normatív döntéshozatali formákat – egyre inkább le fogja szűkíteni az állam törvénykezési-jogi tevékenységét is.

Országunk 1946 és 1974 között három teljesen új alkotmányt és két jelentős alkotmánymódosítást hozott, miközben igen intenzív társadalmi-gazdasági és társadalmi-politikai fejlődésen ment át. Az erőteljes fejlődés szociális dinamikája és egyéb más tényezői – a termelési viszonyok és a termelőerők – erősen meghatározzák társadalmi létünket, ezért elvárható annak további gazdagodása és fejlődése is.

Napjaink konkrét szituációjában, amikor az alkotmányos normák megfelelnek a társadalmi viszonyoknak, amikor ezek lehetővé teszik és serkentik a társadalmi továbbfejlődést, az alkotmányos rend tiszteletben tartása, az alkotmányos intézmények és megoldások szilárd léte ossztársadalmi stabilitásunk fontos elemeit képezik.

Az érvényben lévő alkotmányos normák következetesen kísérik mindazt, ami a társadalmi életben történik, olykor pedig nagymértékben meg is előzik e történéseket, kijelölve a további fejlődés irányát és útját.

Az 1974-es alkotmány forradalmunk kontinuitását is jelzi, a fegyveres harcral kezdődő folyamatosságot, hiszen ez tette lehetővé olyan társadalmi valóság kiépítését, mely nélkül az öngazgatású szocialista Jugoszlávia léte elképzelhetetlen lenne. A proletárdiktatúra mint társadalmi-politikai rendszerünk osztály-politikai lényege, a szocialista öngazgatás, a termelőeszközök feletti társadalmi tulajdon, nemzeteink és nemzetiségeink egyenjogúsága, testvérisége és egysége, a nemzeti függetlenség, a békeszerető el nem kötelezett politika – ezek azok az értékek, melyek a szocialista Jugoszláviát és annak alkotmányos rendszerét egyaránt jellemzik.

Mák Ferenc *fordítása*